THE SUSTAINABLE SYSTEM OF AGRICULTURE AND COUNTRYSIDE DEVELOPMENT

By:
CSETE, LÁSZLÓ

It is increasingly obvious from our present investigations that we can hope to escape the controversies of the present day globalizing world only via sustainability, creativity, development of alternative energy resources and people's cohesion. This applies particularly to the transitional problems of domestic agriculture arising from the change of political system in this country, where a systematic introduction of a sustainable regime for the development of agriculture and countryside would be especially desirable.

The attainment of sustainability and countryside development is taking place simultaneously but independently in each country in the EU, but a deliberate combination of national strategies to draw on the advantages of interactions and interrelationships is perceived to be increasingly urgent. Brussels is yet to recognize the use of such a strategy. Globally sustainability has hardly made any noticeable advances so far, whereas at local levels confusion can be detected. For countryside development the LEADER programs based on local initiatives are being executed and for sustainability the LA-21 (Local Agenda 21) programs have been started.

Based on the actual domestic situation, EU aspirations, the globalization phenomenon and present research, it can be stated with reasonable confidence that agricultural and countryside development combined with sustainability is of paramount importance in achieving a synergistic effect at all levels (local, regional and global), at all dimensions (natural environment, society and economics), in all forms of production and consumption (people's and producers' consumption) and for all participants (individuals, entrepreneurs, community organizations, politicians).

The complex and dynamic system of sustainable agricultural and countryside development consists of sustainable production, sustainable farming system, sustainable enterprises, sustainable countryside and sustainable settlements.

The described system may constitute the backbone of an independent countryside development program, because it corresponds perfectly well with changes of EU regulations expected between 2007 and 2013.

A unified, programmed approach to sustainable agricultural and countryside development is particularly important in Hungary, because farmers and country people are pinning their hopes of improved living standard on such an approach, in place of the present system of dealing only with details, ignoring any interactions and even bringing about confrontations.

With sustainable practices in agriculture and countryside development we can ensure the long-term preservation of the quality of natural resources exploited in agriculture and forestry and that of the country environment, the adaptation to global challenges, the fulfillment of increasing quality requirements, improved competitiveness and elevated living standard for farmers and country people, that at the same time contributes to the social advancement of whole society.

AZ AGRÁR- ÉS VIDÉKFEJLESZTÉS FENNTARTHATÓ RENDSZERE

CSETE LÁSZLÓ dr.

ÖSSZEFOGLALÁS

A témakörben végzett eddigi vizsgálódásaink alapján egyre jobban kirajzolható, hogy a globalizálódó világ ellentmondásaiból való kilábalás a fenntarthatóságtól, a kreativitástól, az alternatív erőforrások térnyerésétől és az emberek összefogásától remélhető. Ez még inkább igaz a rendszerváltozás átalakulási, átmeneti gondjainak következményeivel vesződő hazai agrárgazdaságra és vidékre.

A fenntarthatóság és a vidékfejlesztés kibontakozása az Európai Unióban egymástól függetlenül párhuzamosan halad, s nem sokkal jobb a helyzet az agrárpolitikában és vidékpolitikában, miközben a fenntarthatóság középpontba állítása, az agrár- és vidékfejlesztés tudatos összekapcsolása a kölcsönhatások és összefüggések előnyeinek kamatoztatása érdekében egyre sürgetőbb. Brüsszel azonban mind a mai napig késik a felismerés érvényesítésével. Érdemleges előrelépés a 2007-2013 periódusban remélhető. Tapasztalható, hogy a fenntarthatóság globális szintjén alig mutatható fel valamilyen eredmény, lokális szinten pedig a zavart jelzi, hogy a vidékfejlesztésben zajlanak a helyi kezdeményezésekre épülő LEADER programok, a fenntarthatóság lokális programjaként pedig elindították az LA-21-et (Local Agenda 21).

A tényleges hazai helyzet, az EU törekvések, a globalizáció eseményei, valamint az eddigi kutatások alapján nyugodtan állítható, hogy az agrár- és vidékfejlesztés jövőjében a fenntarthatóság rendszerbe ötvözött érvényesítése a legfontosabb a szinergikus hatás elérése érdekében minden szinten (lokális, regionális, globális); minden dimenzióban (természeti környezet, társadalom, gazdaság); mind a termelési gyakorlatban, mind a fogyasztásban (lakossági és termelői fogyasztás); minden szereplő vonatkozásában (egyének, vállalkozók, közösségi szervezetek, politikusok).

Az agrár- és vidékfejlesztés fenntartható komplex és dinamikus rendszere a fenntartható mező-erdőgazdasági termelésből, a fenntartható gazdálkodási rendszerekből, a fenntartható vállalkozásokból, a fenntartható vidékből és a fenntartható településekből tevődik össze.

A vázolt rendszer egy korszerű agrár- és vidékfejlesztési program gerincét alkothatná, annál is inkább, mert ez teljesen megfelel az EU-ban előirányzott 2007-2013 közötti szabályozás céljainak, mindenekelőtt a konvergenciának.

A fenntartható agrár- és a vidékfejlesztés egységes rendszerben való szemlélete és programszerű megoldása Magyarországon különösen fontos, mert a gazdálkodók, a vidékiek ettől remélhetik életnívójuk tartós javulását, a jelenlegi részletekben gondolkodó, az összefüggéseket mellőző, sőt szembeállító gyakorlat helyett. A fenntartható agrár- és vidékfejlesztéssel elérhető továbbá a mező-erdőgazdaságban hasznosuló természeti erőforrások és a vidéki környezet minőségének hosszú távú megmaradása, a globális kihívásokhoz való alkalmazkodás, a fokozódó minőségi igények kielégítése, a versenyképesség javulása és a gazdálkodók, vidékiek életkörülményeinek javítása, ami egyúttal hozzájárulás az egész társadalom felemelkedéséhez is.

BEVEZETÉS

A fenntartható szóhasználat gyorsan terjedt a szakirodalomban és a politikai szférában amióta *Brown R. Lester (1981)* először használta. A fenntartható fejlesztést a *Brundtland Bizottság* jelentése tette szélesebb körben ismertté (1987), követendő általános irányelvként. A fenntarthatóság kifejezés hazánkban is divattá vált, ennek jó és rossz oldalával együtt.

Az emberi létezés körülményeinek megtartása már *1971-ben Carson R.* „Néma tavasz" munkájában felmerült, majd a két ENSZ Világkonferencia – *Rio de Janeiro (1992), Johannesburg (2002)* – jelzi a fenntarthatóság fontos állomásait, de a fenntarthatóság még globális szinteken sem jutott túl a politikai jelszavakon, a kívánatos irányzatok hangoztatásán. A gyakorlati eredmények tehát váratnak magukra, miközben egyre nyilvánvalóbb, hogy napjaink kihívásaiban, a globalizálódó gazdaság ellentmondásainak feloldásában, vagy a klímaváltozás várható hatásainak megválaszolásában a fenntarthatóság általában a fenntartható, a mező-erdőgazdaságban pedig különösen fontos alapvető szerepet játszhat. (Ezért is foglalkoztunk a Gazdálkodás 2003. 1. számában a hazai mezőgazdaság fenntarthatóságával Johannesburg után és az EU csatlakozás előtt.) Magyarországnak mind a mai napig nincsen konzisztens fenntartható politikája, de a hazai agrárgazdaságban sem vált általános iránytűvé.

A vidékfejlesztés a fenntarthatóságtól eltérően, attól szinte függetlenül fejlődött, nem került világfórumok homlokterébe, főleg EU-ra lokalizálódott. Ez utóbbiban több minden közrejátszott: a túltermelés levezetés, a GATT-WTO megállapodások érvényesítése, illetve megkerülése, a vidéki térségek elnéptelenedésének megakadályozása, a természet és környezet védelme stb. A vidékfejlesztés előzményei a *Római Szerződésig (1987)* nyúlnak vissza, majd a *„Vidéki Térségek Európai Chartájában" (1995)* körvonalazódik határozottan, s a *Corki Deklarációban (1996), az Európai Vidékfejlesztési Konferencián* kristályosodik követhető programmá, s *1999-ben a Berlini-csúcson az AGENDA 2000-ben az agrárpolitika második pilléreként jelenik meg. Az AGENDA 2000 félidejű felülvizsgálatában, a 2004. évi reformokban,* s mint várható *a 2007-2013 évi előirányzatokban* tovább erősödik a vidékfejlesztés térnyerése, zömmel az említett okok miatt.

Szembetűnő, hogy amióta az EU-ban is megjelent a fenntarthatóság és határozott kereteket kapott a vidékfejlesztés, *nem kapcsolták össze a fenntarthatósággal, nem jelenítették meg világosan a mező-erdőgazdasággal való összefüggéseit, kölcsönhatásait,* vagy a klímaváltozásban, a globalizáció negatív hatásainak ellensúlyozásában betöltött szerepét sem. *A párhuzamosság és a tisztánlátás hiányát erősítette, hogy a vidékfejlesztésben 1991 óta zajlik a LEADER PROGRAM, az I., II., jelenleg a LEADER+, a fenntartható fejlesztésben pedig a Local Agenda 21 (LA-21) mint a fenntarthatóság lokális programja 1992 óta. A két fejlesztés összefüggéseiben, rendszerben való kezelésével Brüsszel mind a mai napig adós, ami lassítja, bonyolítja a vidék, a mező-erdőgazdaság korszerűsödését, fejlődését, a fenntartható fejlesztés térnyerését.*

A fenntarthatóság és vidékfejlesztés témakör *hazai aktualitását* mi sem húzza jobban alá, mint az, hogy mára közhellyé vált annak elismerése, hogy *a rendszerváltás és az uniós csatlakozás legnagyobb vesztese hazánkban a vidék, a mezőgazdaság.* A bajokat jelzik a gazdák traktoros felvonulása, vagy az, hogy nagy hirtelenjében „vidékfejlesztési kabinet" alakul miniszterelnöki javaslatra. *Glatz Ferenc*

akadémikus pedig kezdeményezi a „Párbeszéd a vidékért", melyben civil összefogást sürget „Charta a magyar vidékért" kidolgozására. A bajok előidézői összetettek, amiben közrejátszik az is, hogy a rendszerváltozás kormányai (Antall–Boross, Horn–Kuncze, Orbán–Torgyán) nem szenteltek súlyának megfelelő figyelmet az agrárvilágnak. Az agrárgazdaság lebecsülésében szerepet játszik az is, hogy az agrárgazdaságot és a vele összefonódó vidéket még mindig a GDP-ben, az exportban, a foglalkoztatottakban képviselt aránya alapján ítélik meg, figyelmen kívül hagyva az agrárvilág sokoldalúan változó szerepkörét.

Gyurcsány Ferenc miniszterelnök 2005 februárjában kiemelt fejlesztési területként jelölte meg az informatikát és távközlést; a biotechnológiát és egészségipart; az üzleti szolgáltató és logisztikai központokat; a járműipart; a turizmust; a környezetipart és a szórakoztatóipart. A felsorolásban ugyan nem szerepel a fenntarthatóság, a vidékfejlesztés vagy a klímavédelem és az agrárszektor sem jelent meg, de *az egészség, a turizmus, a szórakozás* összefügg a mező-erdőgazdasággal, az élelmiszerrel, a vidékkel, a vendéglátással, a megnyugtató, felüdítő rendezett tájjal, arról nem is szólva, hogy mind a hét kiemelt terület *létezésének elemi feltétele a fenntartható természeti környezet,* a környezetvédelem, a globális felmelegedés elleni alkalmazkodási stratégia.

Érdemes azt is megemlíteni, hogy a közelmúltban jelent meg *a Magyar tudománytár 2. kötete.* Ebben neves szakértők *a hazai gazdaság regionális teljesítőképességének tényezői között felsorolják* a külföldi működő tőke jelenlétét; az exportképességet; a gazdaság ágazati és üzemi szerkezetét; a kutatást és fejlesztést; az intézményrendszert; az innovációs potenciált. A fejlődés motorja a régiókban a feldolgozóipar és a pénzügyi-üzleti szolgáltatások. Mindez természetesen helyes, de az már nem, hogy az agrárszektort, a természeti erőforrások, a környezet állapotát, vagy a fenntarthatósági irányultságot még háttérként sem említik meg! Természetesen ismert tény, hogy a földtulajdonlás korlátai miatt nem jött külföldi tőke szabályozott formában a mezőgazdaságba, de bevonult az élelmiszer-feldolgozásba és a nagykereskedelembe, ahonnan diktál az alapanyagokat előállítóknak. Az agrár exportot a '90-es évek elejétől a meredeken lecsökkent belföldi fogyasztás tette lehetővé, ami napjainkra kritikussá vált, az elaprózott üzemi szerkezet nem volt képes szövetkezetekbe, vagy más szervezetekbe tömörülni, a kutatói, fejlesztő, innovációs potenciál összezsugorodott. Mindennek ellenére naiv dolog azt hinni, hogy az előbb említett regionális teljesítőképességet meghatározó tényezők lepusztult kultúrtájban vagy környezetben, fenntarthatóság mellőzésével eredményesen létezhetnek, hogy a lakosság ellátási biztonsága nem kíván meg hazai élelmiszerbázist, vagy a fejlődő régiót nem húzza le az elmaradt vidék, az ottani szegénység, műveletlenség.

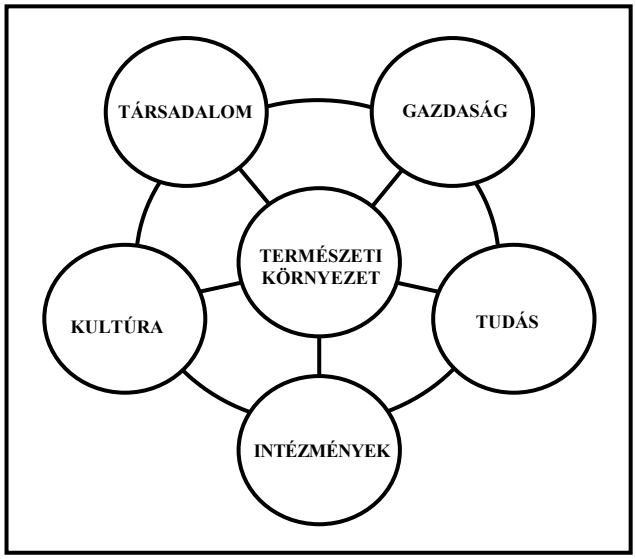
A FENNTARTHATÓSÁG KOMPLEXITÁSA

Mindenekelőtt fontos annak kiemelése, hogy *a fenntarthatóság, szemlélet-, gondolkodás-, élet-, termelési-, valamint fogyasztási mód, amely felöleli az emberi létezés valamennyi dimenzióját, a természeti erőforrásokhoz való viszonyát, a gazdaságot és a társadalmat.* Ezt fejezi ki sematikusan az 1. ábra, amely azt is jelzi, hogy a természeti környezet áll középpontban. A természeti környezet emberi szükségletek kielégítésére hasznosított részei a természeti erőforrások, melyekre épülnek a mező-erdőgazdasági tevékenységek. Közismert, de napjainkban mégis érdemes hangsúlyozni, hogy *a mező-erdőgazdaság az a tevékenység,*

amely fenntartható gazdálkodás mellett nem éli fel erőforrásait, sőt gazdagíthatja a természeti tőkét, a biodiverzitást, erősíti a klímavédelmet.

1. ábra

A természeti – társadalmi – gazdasági dimenziók közötti összefüggések

A továbbiakban ugyan a *fenntarthatósági komplexumból az agrár- és vidékfejlesztés rendszerével foglalkozunk*, de ez feltételezi a termelői fogyasztás mennyiségének, minőségének és felhasználási módjainak változását is anélkül, hogy ezt érintenénk.

A fenntarthatóság komplex jellege ugyan eleve utal a mező-erdőgazdasági tevékenység és a vidékfejlesztés összefüggéseire és a kölcsönhatásokra, de *a rendszer jellegének hangsúlyozása azért olyan aktuális,* mert hol az innovációt és a fenntarthatóságot, hol a fenntartható termelést és fogyasztást, hol a természet- és környezetvédelmet, hol a vidékfejlesztést állítják szembe az agrárfejlesztéssel, vagy fordítva a vidékfejlesztéssel. A rendszerben a termőhelyi, táji, üzemi és piaci stb. adottságok függvényében, a rendszer egészének hatékony elmozdulásában, hol az egyik, hol a másik, hol több tényező összehangoltan játszhat meghatározó szerepet. Így hol a lakossági, vagy termelői infrastrukturális beruházás, hol a környezet, a szennyvíz rendbetétele, hol a mező-erdőgazdasági termelés felkarolása – a kistérségek mintegy kétharmadában –, hol pedig a sokszínű vidék- és településfejlesztési megoldások stb. kaphatnak prioritást.

Az agrárágazatok bajaiból való kilábalás, a versenyképesség helyreállítása, a piaci jelenlét és versenyképesség erősítése, a klímaváltozás hatásaira való felkészülés, a munkahelyteremtés, a vidék elnéptelenedésének a megakadályozása, illetve lassítása, a mező-erdőgazdasági tevékenység alapját képező természeti erőforrások hosszú távú megőrzése egyaránt és szükségszerűen a fenntarthatóságot helyezi előtérbe. Mindezek, továbbá az EU törekvések, a globalizáció eseményei, valamint az eddigi kutatások alapján nyugodtan állítható, hogy *az agrár- és vidékfejlesztés jövőjében a fenntarthatóság rendszerbe öt-*

között érvényesítése a legfontosabb szinergikus hatás elérése érdekében

- *minden szinten* (lokális, regionális, globális);
- *minden dimenzióban* (természeti környezet, társadalom, gazdaság);
- *mind a termelési gyakorlatban, mind a fogyasztásban* (lakossági és termelői fogyasztás);
- *minden szereplő vonatkozásában* (egyének, vállalkozók, közösségi szervezetek, politikusok).

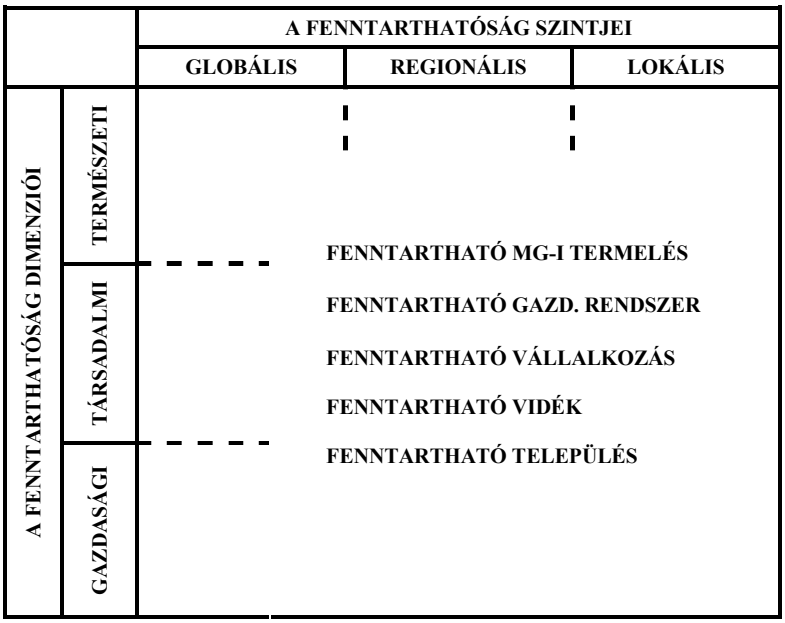
A FENNTARTHATÓ AGRÁR- ÉS VIDÉKFEJLESZTÉS RENDSZERE

Az agrár- és vidékfejlesztés komplex rendszerét a 2. ábrában illusztráljuk, melynek meghatározó elemei az alábbiak

- a fenntartható mező-erdőgazdasági tevékenység;
- a fenntartható gazdálkodási rendszer;
- a fenntartható vidék;
- a fenntartható település.

2. ábra

A fenntartható agrár- és vidékfejlesztési rendszer

A rendszer elemei a fenntarthatóság minden szintjén megjelennek, tükrözve a fenntarthatóság valamennyi dimenzióját, a szinteknek és a rendszer elemek sajátosságainak megfelelően.

1. *A fenntartható mező-erdőgazdasági termelő-szolgáltató tevékenységben a gazdasági cél harmonizál a természeti erőforrások regenerálódásával és a terhelt környezet asszimilációs készségével.* Azért ez az alapja minden továbbinak, mert a mező-erdőgazdaságban az emberi szükségletek kielégítésére használt *természeti környezet megőrzésének, a természeti erőforrások „újratermelésének" egyszerűen ez az alfája és omegája*. (Lásd: 3. ábra.) Ez közérthető és számszerűsíthető. Leegyszerűsítve és gyakorlatiasan megfogalmazva a fenntartható mező-erdőgazdasági tevékeny-

ségben a gazdálkodó csak olyan minőségű és mennyiségű anyagokat, eszközöket, technológiákat használ, illetve alkalmaz, melyek nem ártanak a természeti erőforrásoknak, a gazdálkodónak, s a végtermékeket fogyasztóknak.

3. ábra

A fenntartható mezőgazdasági termelés

A fenntarthatóság ugyan a versenyszféra árutermelőinek az iránytűje, de a fenntarthatóság érvényesítése az önálló, alkalmi piaci szereplő, hobby vagy szociális tevékenységet folytatóknak, saját érdekükben is, követendő megoldás.

2. *A fenntartható gazdálkodási rendszer vagy üzemrendszer,* a fenntarthatóság érvényre juttatásának és a korszerűen értelmezett hatékonyság növelésének is a kerete. A fenntartható mező-erdőgazdasági tevékenység ugyanis *rendszerbe ötvözve* nagyobb, származékos hatékonyságot eredményez az egyes elkülönült tevékenységekhez képest. A rendszer és alrendszerei szintézist alkotnak a termőhelyi adottságok, a termelési-tevékenységi szerkezet, az üzemi méretek, a technikai-technológiai háttér, menedzsment stb. között. (Lásd: 4. ábra.) A fenntartható gazdálkodási rendszer növekvő fontosságú eleme a piacfeltáró munka, a fenntartható marketing és mint a következőkből kiderül a pénzügyi, a finanszírozási tevékenység.

Ha a fenntartható gazdálkodási rendszerbe *beépül az elektronika*, a GPS technológia, vagy a munkagépekre szerelhető elektronikus levélanalizátor – amely a növények tápanyag ellátását jelzi – *fenntartható precíziós gazdálkodási rendszerről* beszélhetünk.

4. ábra

A fenntartható fejlődés gazdálkodási rendszere

A TERMELÉS			
TERMŐHELYI ADOTTSÁGAI	**MÉRETEI**		
	KIS-	**KÖZEPES-**	**NAGY-**
TERMELÉSI SZERKEZETE	**Al- és részrendszerek (technika, technológia, vezetés, informatika, integrált növényvédelem, korszerű talajművelés és tápanyag gazdálkodás stb.)**		

A fenntartható rendszerre jellemző – amelyek újabb és újabb tevékenységekkel, funkciókkal bővülnek –, hogy általában *ráfordítás* (anyag, energia, vegyszer stb.) *takarékosak,* eleve *környezet kimélőek, minőségi termékkibocsátók, környezettudatos menedzsmentet érvényesítők, tudásigényesek, versenyképesek,* s így hosszú távon fennmaradók az emberiség szolgálatában.

3. *A fenntartható vállalkozás.* A fenntartható mező-erdőgazdaság megvalósítása, a fenntartható gazdálkodási-üzemi rendszerek csak a résztvevők érdekeltségére építve jöhetnek létre. *Az a vállalkozás fenntartható amely évközben folyamatosan likvid, a bevételek, illetve a jövedelmek fedezik a vállalkozás ráfordításait, kielégítik a vállalkozók személyi igényeit, és év végén pedig a haszon fejlesztésre is lehetőséget nyújt.* Nyugodtan kijelenthető, hogy napjainkban a fenntarthatóság gyakorlatba ültetésének a jövedelem hiánya a legnagyobb akadálya, ami egyúttal azt is jelenti, hogy ez már veszélyezteti az agrárvilág holnapjait is. (Lásd: 5. ábra.) A pénzügyileg fenntartható vállalkozás megvalósítása érdekében el kell szakadni a hagyományos „szántó-vető", vagy a végletekig leegyszerűsített és káros „kalászos-kukorica" termeléstől a vegyes profilú, sokféle és újszerű tevékenységre-szolgáltatásra vállalkozó irányába. Ez annál is inkább sürgető, mert a hazai vidéki térségek, mintegy kétharmadában, az életnívó megtartásának, illetve növelésének szinte ez az egyetlen lehetséges forrása.

4. Triviális, de mégis célszerű emlékeztetni arra, hogy a mező-erdőgazdasági termelő tevékenység nem városban zajlik, hanem vidéki térben, összefonódva a természeti környezettel. *A fenntartható vidék* megvalósítása nélkül az agrárágazatok és a társadalom környezeti feltételeiben igen sok a bizonytalanság, amely veszélyezteti az agroökoszisztémák szélesebb körű és újszerű hasznosítását, sőt a vidék megmaradása is kétségessé válhat, nem is szólva a lehetséges közvetlen és közvetett természeti környezeti, társadalmi és gazdasági károkról!

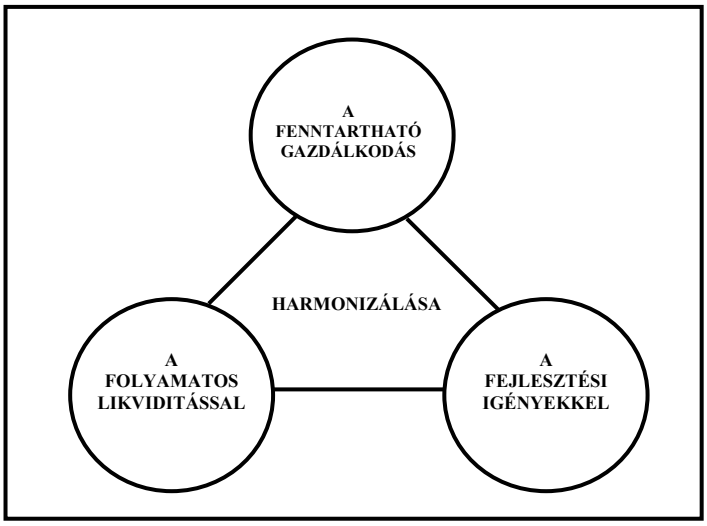
Fenntartható vidék az, amely élhető! Ha az emberek elhagyják a vidéket, akkor az hamarosan *pusztuló kultúrtájjá válhat!*

A fenntartható vidék hozzájárul

- a vidékiek *életnívójának* emeléséhez;
- a vidék *funkcióinak* gyakorlásához, *helyreállításához;*
- *a természeti erőforrások,* a táj, a környezet megőrzéséhez, esetenként gazdagításához;
- a különféle *társadalmi igények* kielégítéséhez;
- a *megélhetéshez,* mert a vidéki kistérségek jelentős hányadában a mező-erdőgazdasági tevékenység jelentős szerepet játszik a háztartások mindennapjaiban, különösen a nyugdíjasok, nagycsaládosok, munkanélküliek körében;
- a *természeti környezet* megőrzéséhez, mert a termőtalaj, a vizek védelmének stb. „legolcsóbb" és sokoldalúan kedvező hatású védelme a mező-erdőgazdasági tevékenység valamilyen szinten tartásával érhető el.

5. ábra

A fenntartható mezőgazdasági vállalkozás

A vidékfejlesztési és az agrártámogatások hívei között fellángoló vitákban, valamint az összetartozó dolgok szembeállításakor az előzőekre is ajánlatos gondolni.

Mindezek után nem kerülhető meg, hogy *mit is tekintsünk vidéknek?* A vidékfejlesztésnek az elhúzódó hazai *terminológiai viták* sem kedveztek. Sőt hazánkban még mindig arról folyik a vita, hogy mit tekintsenek vidéknek, miközben az AGENDA 2000-ben, már 1999-ben elfogadták a vidék kritériumait, nevezetesen: 100 fő/km^2 alatti népsűrűség, csökkenő lakosság, a mezőgazdaság súlya több mint kétszerese az EU átlagának, melyek mellé támogatási intézkedéseket rendeltek.

A mindennapok szóhasználatában *mindent vidéknek tekintenek, ami nem város.* Ez pedig Magyarország területének több mint négyötöde (termőterület + művelés alól kivont területek ide kapcsolható hányada + természetvédelmi területek). Itt él *Csatári Bálinték* becslése szerint a népesség egyharmada, és gyakorlatilag Budapest és a megyei városokon kívül gyakorlatilag valamennyi település. Véleményünk szerint *ez képezheti a vidékfejlesztés tárgyát és nemcsak a kritikus vidéki területek,* mert a fenntartható agrár- és vidékfejlesztés rendszerét az egész vidéken, s nemcsak a hanyatló területeken, településeken indokolt megvalósítani. Ezen belül célszerű kezelni a kritikus területek támogatását, fejlesztését.

5. *Az emberek nem általában vidéken, hanem konkrétan a vidéki településeken élnek! A fenntartható vidék kulcsa a területén elhelyezkedő fenntartható települések hálózata!*

A fenntartható település megvalósítása az emberek helyben tartásának, visszajárásának, a fiatalok nevelésének, oktatásának, a település táji, természeti környezetének, a biodiverzitás megőrzésének elemi közege.

A fenntartható település az

- amelyben az *életkörülmények* kedvezőek, örömmel élnek az emberek;
- a település *pénzügyileg fenntartható,* vagyis likvid és fejlesztési forrásokkal is rendelkezik;

- az ott élők *jövedelme* összhangban áll a vidéki életkörülményekkel és a városban élőkével;
- a határban, *a mezőgazdasági termelésben a fenntarthatóság* érvényesül;
- a lakosság *tudásszintje, műveltsége* megfelelő;
- a lakosság *egészségügyi, képzési, kulturális, és információs* igénye kielégíthető.

A fenntartható település kritériumaitól a mindennapok gyakorlata – mint ismeretes – sokban elmarad, de jól jelzik a kívánatos fejlesztési irányt.

A *fenntartható vidék és vidéki település* ajánlott felfogását a nyugat-európaitól eltérő hazai fejlődési sajátosságok, az infrastruktúrális feszültségek, a falvak, a tanyák, tanyacsoportok állapota, az ott élő emberek demográfiai összetétele, élet- és munkakörülményei, anyagi helyzete, szakmai és általános műveltsége, a foglalkoztatás esélyei és az informálódás lehetőségei indokolják.

A vidékfejlesztési és az agrártámogatások hívei között fellángoló hazai viták, valamint az összetartozó dolgok szembeállítása, rövidlátó, végzetes mulasztás. A fenntartható komplex rendszerben az összefüggések és kölcsönhatások erősítik a rendszer egyes elemeit, s ezért óriási hiba ennek figyelmen kívül hagyása, vagy az egyes elemek, a mezőgazdaság vagy a vidék, a természet- és környezetvédelem, az innováció mesterkélt szembeállítása. *A mezőgazdasági tevékenység és vidék szerves összefüggése oly természetes,* hogy ennek különállása, vagy szembefordítása egyetlen gazdálkodónak, vagy vidéken élőnek nem jutott volna eszébe a valamikori paraszti hétköznapokban. A támogatásoknál a kölcsönös előnyökre célszerű felhívni a figyelmet, arra, hogy nem létezhet korszerű mezőgazdaság elmaradott vidék mellet, s fordítva a fejlett vidék erősíti a mezőgazdálkodást. (Lásd a Közép-Magyarországi Régióban az „arany háromszöget" Cegléd–Abony–Nagykörös, vagy Szentest, Makót stb.).

A hazai vidékfejlesztés indulási körülményei is kedvezőtlenül alakultak, mert *a vidékfejlesztés a területfejlesztés részeként szerepelt.* Azóta is újra-újra felmerül, a vidékfejlesztés elhelyezése, integrálása a területfejlesztésbe, illetve a határozatok, tervek, programok szövevényébe. Tudatos óvatosságból rendszerről beszélünk, s kerüljük az integráció kifejezést, ami mögött mindig ott húzódhat, hogy ki, kit, miért integrál, a többletforráshoz jutás reményében.

Eddigi munkáink alapján úgy látjuk, hogy olyan *önálló agrár- és vidékfejlesztési terv kínálkozik megoldásként,* melynek gerince *a fenntartható agrár- és vidékfejlesztési rendszer*, de amely szervesen illeszkedik a különféle tervek, programok rendszerébe, s világosan tükrözik a „brüsszeli" támogatás elnyerésére és a hazai törekvések megvalósítására irányuló részleteket.

Fontos aláhúzni, hogy az ajánlott fenntartható agrár- és vidékfejlesztési rendszer teljesen egybevág az EU 2007-2013 közöttre tervezett szabályozás törekvéseivel, különösen a konvergenciával.

A FENNTARTHATÓSÁG VÁLLALKOZÁSI – ÜZEMI SZINTŰ MEGVALÓSÍTÁSA

A fenntartható mezőgazdasági termelés, gazdálkodási rendszer és vállalkozás megvalósítási folyamatának három kulcseleme

- az alkalmazkodási stratégia,
- a minőségi termék-előállítás,
- a piaci versenyképesség.

A fenntarthatóság elemi feltétele a jövőhöz való alkalmazkodás, a minőségi termék-előállítás és a versenyképesség erősítése, melyek ugyanakkor kölcsönhatásukkal serkentik a fenntartható vidék és település megvalósulását.

Az előrelátó alkalmazkodást az EU ténye, a globalizáció jelenségei és a klíma-

változás indokolja elsősorban. *Az alkalmazkodási stratégia* az előre nem látható, bizonytalan, kockázatos helyzetekre adható válasz változatokat veszi számba, csökkentve így a váratlanságból bekövetkező károk esélyét. Szükséges megjegyezni, hogy minél teljesebb körűen érvényesül már a fenntarthatóság, annál kecsegtetőbb az eredményes alkalmazkodás. Nyilvánvaló, ha valaki nem tudja merre akar haladni, vagy milyen utat választ, annak felesleges stratégiában gondolkodni!

Természetesen *könnyebb alkalmazkodási stratégiákat kidolgozni és megvalósítani termelői csoportosulások, szövetkezések szintjén, mint elkülönülten*. Sajnos a szövetkezésben rejlő lehetőségeket mind a kormányzat, mind a termelők elhanyagolták. Pedig ebben – a régi gyakorlattól eltérően – *a tulajdonosok szövetkezete* – amely szövetkezeti alapelvek szerint működik – *vállalkozásokat alapíthat* (beszerző, értékesítő, termelő, feldolgozó, szolgáltató, kft-ét, rt-ét), melyek viszont profitorientáltak, de a szövetkezet céljainak alárendelten tevékenykednek. A szövetkezésnek és a szövetkezeti vállalkozásnak ez a korszerű megoldása szinte ismeretlen hazánkban mind az irányító, mind a termelő szférában. A szövetkezés sanyarú helyzetében azonban nemcsak a korszerű szövetkezetek hiányos ismeretei, a vagyonszerzéssel társult szövetkezet ellenesség, a lanyha szervező erő, hanem az is szerepet játszik, hogy a termelők viszonylag jól alkalmazkodtak a zavaros értékesítési körülményekhez, a helyzet megfelel adómoráljuknak stb. Csakhogy ez az állapot már nem tartható soká.

A minőség a fogyasztók egészségtudatossága, az élelmiszer-biztonság, a nagykereskedelem kényelme, a termelési kínálat mérséklése stb. miatt került előtérbe. Az elkülönült és nagy számú, földrajzilag szétszórt termelők helyzete a minőségellenőrzés és minőségbiztosítás alkalmazásában jóval nehezebb, mint a nagykereskedelemé, vagy a feldolgozóké. A termelőknek tehát a „minőség minden mennyiségben" elérése érdekében, vagy össze kell fogniuk, vagy bekapcsolódniuk a feldolgozók rendszerébe. (Ahogyan a TQM rendszerek működnek Hollandiában, vagy Dániában.) A fenntarthatósággal együtt járó vegyszerhasználat csökkentés, a korszerű technika, technológia stb. eleve megalapozza a minőséget.

A versenyképesség ugrópontja a versenyképes termék, a versenyképes vállalkozás és a versenyképes vállalkozó, vagy menedzser. Leegyszerűsítve versenyképes az a termék, amely eladható, s versenyképes az a vállalkozás, amely megőrzi, vagy bővíti piaci jelenlétét. Versenyképes az a vállalkozó vagy menedzser, aki informált, kreatív, marketing ismeretekkel felvértezett és reális kockázatokat vállaló.

A fenntartható termelés-szolgáltatás, a fenntartható gazdálkodási rendszer és vállalkozás megvalósításában tehát minden olyan megoldás szóba jöhet, amely a rugalmas alkalmazkodást, a tágan értelmezett minőséget és a versenyképességet is erősíti egyúttal.

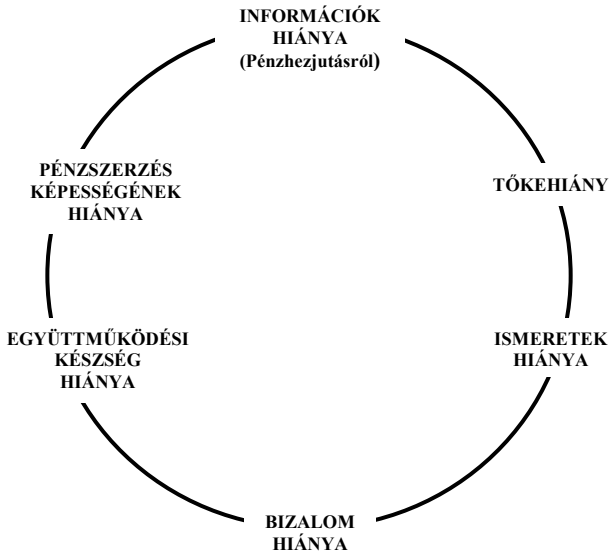
A FENNTARTHATÓ VIDÉK ÉS TELEPÜLÉS MEGVALÓSÍTÁSA

A megvalósítás tennivalóiból csupán néhány, többnyire elhanyagolt témakört érintünk a továbbiakban. Mindenekelőtt néhány „hiányt" említünk, mert ez veri béklyóba a vidék és településfejlesztés fenntarthatósági kritériumainak a megvalósítását. (Lásd: 6. ábra.) Ilyenek:

- Információk hiánya, különösen a pénzhezjutásról.
- A pénzszerzés képességének hiánya.
- Pályázatírási hiányok.
- Pályázatfogadási, bírálati hiányok.
- Együttműködési készség hiánya.
- Bizalom hiánya.
- Ismeretek hiánya.
- Tőkehiány.

6. ábra

A vidékfejlesztés hiánygyűrűje

A vidék- és településfejlesztésben egyre nagyobb szerepet játszik *a helyi tekintélyek megnyerése,* a tenni akaró jó szándék cselekvéssé formálása, *az öntevékenység és az önszerveződés.* A helyi közösség támogatása nélkül minden fejlesztési próbálkozás szárnyaszegett, energiákat, forrásokat felemésztő, pazarló. Ezért olyan fontos *a helyi szaktekintélyek, hangadók megnyerése. A kezdeményezés, a tisztánlátás érdekében külső szakemberek felkérése,* igénybevétele is szükséges lehet. A tervkészítő, program- és pályázatíró szakemberek javaslatai csak akkor számíthatnak megvalósításra, ha azokkal a helyi lakosok, tekintélyek azonosulnak. Mindez megfelel az alulról építkező törekvéseknek, a közpénzek ésszerű és ellenőrzött felhasználásának, esetleg magán, illetve egyéni források mozgósításának, s a szubszidiaritás gyakorlásának.

A magyarországi vidékfejlesztés céljainak meghatározásában és az eredmények figyelemmel kísérésében és értékelésében számolni kell a folyamatok időigényével. Számtalan tény bizonyítja *a társadalmi–gazdasági–politikai változások időigényében jelentkező szabályszerűséget.* Ismeretes, hogy politikai változások viszonylag rövid idő alatt, esetenként napok, hetek alatt elérhetők, de általában 6 hónap alatt gyökeres fordulat következhet be. Érzékelhető gazdasági változásokhoz, a gazdaság új fejlődési pályára állításához viszont már mintegy 6 év szükséges. Ezekhez képest messze időigényesebb a társadalom érdemi átalakítása, mely tapasztalatok szerint legalább 16 évet igényel. Ebből az is következik, hogy a vidékfejlesztésben különösen fontos *a prioritások* és a feladatok *sorrendjének* meghatározása. A mindennapok gyakorlatában ez nemcsak a források előteremtése, valamint a feladatok finanszírozása miatt fontos, hanem lélektani, mozgósító szerepet is játszik a részcélok megvalósításával elérhető ösztönzés, lelkes közreműködés révén.

A hazai vidékfejlesztésben azzal is célszerű számot vetni, hogy *a társadalom reális történelmi és helyzet megítélésre, biztonságra és világosan, közérthetően megfogalmazott jövőképre vágyik.* Következésképpen a történelmi előzmények, a létrejött állapotok formálódásának előidézői, a kiindulás tárgyilagos megítélése nélkül kilátástalan igyekezett valamilyen vidékfejlesztésbe kezdeni. Erre alapozva érhető el a vidéki emberek biztonságérzete és a jövőkép elfogadása.

Ez utóbbit bonyolítják a különféle, helyi kisebb-nagyobb *érdekek, érdekellentétek,* melyek a vidékfejlesztésben gyakran a földtulajdonhoz kötődnek. Ezért a jövőkép elfogadásának előkészítése nem mellőzheti az érdekviszonyok feltérképezését, melyet beszélgetések, interjúk, kisebb-nagyobb csoportokban zajló megbeszélések, majd a helyi közösség szintjén tartott vita mozdíthat elő. Ez alapján nyugodtan mondható, hogy *a vidékfejlesztés egyúttal a kompromisszum keresés és egyezségre jutás művészete is.*

A fenntartható vidék és településfejlesztés bonyolult kérdése *a vidékiek műveltségbeli, tudásbeli lemaradása,* pedig ahhoz, hogy *Magyarország ne Kelet nyugati, hanem Nyugat keleti kapuja legyen,* ezen gyökeresen szükséges változtatni. A vidék csak a *tudás útján* terelhető tartósan, folyamatosan fejlődő pályára. Ebben nagy szerepet játszik a falu iránt elkötelezett *alkotó értelmiség.* A falusi település ugyan a jelenben él, de a bölcs tekintélyekkel, a nyertes típusú vállalkozó emberekkel és a helyi értelmiséggel szebb jövő formálható.

A FENNTARTHATÓ AGRÁRGAZDASÁG ÉS VIDÉK TEVÉKENYSÉGI KÖRÉNEK BŐVÍTÉSE

A hazai mezőgazdaság termelési–tevékenységi szerkezete átalakításának szükségessége már hosszú évek óta napirenden szerepel. A kalászosok és a kukorica egyoldalú túlsúlya, – különösen a sajnálatosan lecsökkent állattenyésztés mellett – nem követhető a továbbiakban. Ennek kézzelfogható jelei nem szorulnak bizonyításra. A fenntartható agrár- és vidékfejlesztés ugyanakkor kínálja a sokszínűbbé váló termelő-szolgáltató tevékenységi kör megvalósítását, divatosan szólva a „multifunkcionalitás" irányába. Ugyanakkor ez fordítva is igaz. A fenntartható mezőgazdaság, vidék és település szervesebb egységbe kovácsolását segíti a hagyományos tevékenységi kör bővítése, régebbiek felélesztése, újszerű tevékenységek, szolgáltatások, háziipari és más hagyományok felkarolása. Ilyenek, mint például:

- Művelési ágak arányainak megváltoztatása. A lejtős, gyenge minőségű szántók, vagy legelők fásítása, erdőtelepítés.
- A szántó hasznosításának módosítása. A kialakult kalászos-kukorica arány csökkentése, a vetésváltás előnyeinek kamatoztatása, a többcélú szántóföldi fatermelés felkarolása, a fasorok közötti mezőgazdasági termelés bevezetése.
- Megújuló energia előállítási tevékenység. Energiaerdők létesítése. Energiafű termelés. Biomassza hasznosítási programok, biogáz, bioolaj, biosprit. A globalizálódó világban az egyre élesedő energiaellátás, a folyamatosan emelkedő kőolaj és benzinárak, a klímavédelem rendkívüli módon előtérbe állítja a mező-erdőgazdasági energianyerési lehetőségeket a háztartások, települések, részbeni-egészbeni önálló energia ellátásának bevezetése.
- A gyepesítés és az erre alapozott állattartás, extenzív vagy természetközeli állattartás.
- Ökológiai, bio-, organikus gazdálkodás a piaci lehetőségek függvényében, továbbá az alacsony ráfordítások melletti gazdálkodás (LISA), az alternative agriculture (USA) stb.
- A termelői szolgáltatások fejlesztése. A hungaricumok, a tájtermelés felkarolása és a nem élelmiszer célú termelés lehetőségeinek kiaknázása.

- Széles körű környezetfenntartó tevékenység (parlagfű irtás). Zöldfelületek létesítése, ápolása, gondozása. Természetvédelmi tevékenység. Biodiverzitás fenntartása. Állatvédelem, állati jólét felkarolása stb.

- Helyi élelmiszer-feldolgozás és vendéglátás.

- Tájképi értékek, hagyományok őrzése, kultúra ápolása. Vidékfejlesztési feladatok ellátása. Rekreáció, üdülés, pihenés. Túrázás, kirándulás, táborozás. Falusi turizmus, üdülőfalu létesítése, városiak hétvégi pihenő, nyári nyaraló telepek létrehozásának elősegítése.

– . – . –

Rövid tanulmányunkban a fenntartható agrár- és vidékfejlesztésre helyeztük a hangsúlyt, míg más kérdések elnagyoltan szerepeltek, de ezek megismerhetők a közelmúltban megjelent könyvünkből (Csete László – Láng István: Fenntartható agrárgazdaság és vidékfejlesztés).

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Csete László – Láng István: Fenntartható agrárgazdaság és vidék. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2004. – (2) Enyedi György – Horváth Gyula: Táj, település, régió. Magyar tudománytár, 2. kötet (Főszerk.: Glatz Ferenc). MTA Társadalomkutató Központ – Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 2002. – (3) Gyurcsány Ferenc: Kiemelt fejlesztési területek. Népszabadság, 2005. február 14. – (4) Szlávik János – Csete Mária: A fenntarthatóság érvényre juttatása és mérhetősége települési-kisregionális szinten. Gazdálkodás, Budapest, 2004. 4. sz. – (5) Csete László: Agroökoszisztéma, regionalitás, biodiverzitás és szabályozás. Kézirat. Budapest, 2005. – (6) Csete László: Az agrárgazdaság fenntartható fejlesztése Johannesburg után és az EU előtt. Gazdálkodás, 2003. 1. sz. – (7) Láng István – Csete László: A magyarországi agrárgazdaság fenntartható fejlődése. Gazdálkodás, 1996. 3. sz. – (8) Minőség és agrárstratégia (Főszerkesztő: Glatz Ferenc) Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1999. – (9) Glatz Ferenc: Természet és ember a 21. században. Ezredforduló, 2002. 2. sz. – (10) Glatz Ferenc: Párbeszéd a vidékért. Sokszorosított kézirat, Budapest, 2005. – (11) Kovács Ferenc – Csete László: Agrárgazdaság az ezredfordulón. Ezredforduló, 2000. 1. sz. – (12) Szlávik János: A „fenntarthatóság" szintjei és útjai. (A fenntartható fejlődés közgazdasági összefüggései.) MTA doktori disszertáció. Budapest, 2002. – (13) Faragó Tibor: Világtalálkozó a fenntartható fejlődésről: a találkozó programja, résztvevői, dokumentumai és értékelése. Fenntartható Fejlődés Bizottság, Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium, Budapest, 2002. – (14) Magyarország új vidékfejlesztési stratégiája. Kutatási zárójelentés. (Szerk.: Csatári Bálint), Kecskemét, 2004.